

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20 051.128
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
докторці юридичних наук, професорці
Аллі ЗЕЛІСКО

РЕЦЕНЗІЯ

**докторки філософії за спеціальністю 081 «Право» Башурин Наталії
Ярославівни на дисертацію Максиміва Любомира Михайловича
«Нематеріальні блага як об'єкти цивільних правовідносин», поданої на
здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність дисертаційного дослідження. Стрімкий розвиток цифрової економіки та інформаційного суспільства актуалізує питання правового режиму нематеріальних об'єктів – результатів інтелектуальної діяльності, інформації, персональних даних, цифрового контенту, криптовалют, а також особистих немайнових благ. Вони все частіше стають самостійними об'єктами цивільного обороту, що потребує сучасного і релевантного правового регулювання.

Цифровізація охоплює всі ключові сфери приватного права, зокрема договірне, речове, інформаційне та корпоративне право. У правозастосовній практиці зростає кількість спорів, пов'язаних із нематеріальними об'єктами, які не мають фізичної форми, але володіють значною майновою або інтелектуальною цінністю (дані, цифровий контент, доменні імена, віртуальні активи). Оскільки чинне цивільне законодавство України здебільшого орієнтоване на матеріальні об'єкти, його положення не завжди адекватні для врегулювання статусу таких благ. Це зумовлює потребу в науковому осмисленні їх природи та правового режиму.

Актуальність теми зростає і у зв'язку зі змінами до Цивільного кодексу України, зокрема введенням у 2023 році поняття цифрових речей. У межах триваючої рекодифікації також обговорюється необхідність уточнення категоріального апарату цивільного права. Дисертація Любомира Михайловича Максиміва дає цілісний теоретико-правовий аналіз феномену нематеріальних благ та пропонує сучасну концепцію їх включення до системи об'єктів цивільних правовідносин, що є вагомим внеском у розвиток цивілістичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційного дослідження узгоджується з напрямом науково-дослідної діяльності кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, що реалізується в межах теми «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Дисертація Л.М. Максиміва є завершеним науковим дослідженням, що ґрунтується на комплексному аналізі правової природи нематеріальних благ. У роботі сформульовано низку оригінальних наукових положень, які свідчать про високий рівень обґрунтованості та системності. Структура дисертації відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та включає всі необхідні елементи: вступ, три розділи, висновки, джерела й додатки.

Методологія дослідження базується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних методів (історико-правового, формально-юридичного, порівняльно-правового тощо), що забезпечило глибину аналізу та логічну цілісність концепції. Робота опирається на широку джерельну базу — українське та міжнародне законодавство, судову практику, наукові праці, зокрема зарубіжні. Особливу вагу

мають приклади правозастосування, які надали дослідженню прикладного характеру.

Дисертація вирізняється чіткою структурою, послідовністю викладу, аргументованістю висновків. Усі поставлені завдання реалізовано, а мета дослідження досягнута. Робота відповідає критеріям самостійного наукового дослідження і становить вагомий внесок у розвиток сучасної цивілістики.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, що виносяться на захист, виявляється у належній обґрунтованості положень, підтверджених авторитетними джерелами. Автор демонструє глибоке розуміння теорії цивільного права, критично переосмислює наукові підходи, опираючись на законодавство, доктрину, судову практику та логічні аргументи. Проаналізовано розвиток регулювання нематеріальних благ — від римського права до сучасних змін у законодавстві України, зокрема новацій 2023 року.

Значна увага приділена думкам провідних цивілістів і порівняльно-правовому аналізу. Питання, як-от статус доменних імен чи криптовалют, розглянуто в контексті авторської правової позиції. Методологічно робота спирається на системний, логіко-догматичний, історичний і порівняльний підходи. Практичні рекомендації щодо «цифрового блага» чи доменних імен мають глибоку аргументацію та прикладну цінність.

У дисертації запропоновано авторське визначення нематеріального блага як об'єкта цивільних прав, що існує в нематеріальному або цифровому середовищі. Це дозволяє відмежувати такі блага від речей та утвердити їх як самостійну юридичну категорію. Розроблено класифікацію нематеріальних благ за кількома критеріями: правовим режимом, економічною сутністю, оборотоздатністю, формою існування тощо. Автор поділяє їх на немайнові, немайново-майнові та майнові.

Важливим елементом є концепція «цифрового блага», що загалом покликана усунути плутанину з терміном «річ» у цифровому середовищі. Обґрунтовано

дуальну природу цифрового контенту — як об'єкта ІВ і як предмета правочинів. Також дисертант проаналізував доменні імена, смарт-контракти, корпоративні права, віртуальні активи, виокремивши моделі їх правового регулювання та провів періодизацію розвитку законодавства про нематеріальні блага в Україні.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження. Дисертація збагачує цивільне право новими поняттями, класифікаціями та концепціями щодо об'єктів цивільних прав. Автор запропонував цілісну концепцію нематеріальних благ, яка об'єднує раніше фрагментарні уявлення про інтелектуальну власність, інформацію, особисті немайнові та цифрові об'єкти. Цей підхід формує єдиний категоріальний апарат і може слугувати основою для подальших наукових досліджень у сфері цивільного та інформаційного права.

У роботі наведено практичні рекомендації для вдосконалення законодавства. Зокрема, пропозиції щодо запровадження поняття «цифрове благо» та його правового режиму можуть бути враховані під час рекодифікації ЦК України. Актуальною є і пропозиція щодо правового регулювання доменних імен. Значущим є також введений автором критерій «належності та ефективності» способу захисту прав, що може бути використаний судами для точнішої кваліфікації спорів щодо нематеріальних благ.

Дисертація має й освітній потенціал: її матеріали можуть використовуватись у навчальних дисциплінах з цивільного, інформаційного права та права інтелектуальної власності. Практична цінність дослідження підтверджується можливістю застосування його висновків у нормотворчості, судовій практиці та навчальному процесі.

Загалом робота відзначається високою науковою новизною, вагомим теоретичним і прикладним внеском, що відповідає вимогам до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Характеристика основних положень роботи. Структура дисертації є логічною, послідовною і повністю відображає поставлені завдання. Загальний обсяг дисертації – 219 сторінок, з них основний зміст (включно з вступом та висновками) займає близько 170 сторінок, список джерел – 36 сторінок, додатки – решту. Така структура є типовою для юридичних дисертацій і свідчить про значний обсяг виконаної роботи. У вступі (стор. 14–24) сформульовано загальні характеристики дослідження: обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, методологію, розкрито наукову новизну та практичну значущість, наведено відомості про апробацію та публікації.

Перший розділ дисертації присвячений теоретичному аналізу нематеріальних благ як об’єктів цивільного права. У ньому здійснено ґрунтовний історико-правовий огляд еволюції підходів до регулювання нематеріальних благ – від римського права до сучасного українського законодавства. Особливу увагу приділено формуванню відповідної категорії в Цивільному кодексі України 2003 року та впливу на неї європейської інтеграції й цифровізації. Далі сформульовано та аргументовано авторське визначення нематеріальних благ на підставі аналізу наукових джерел. Виокремлено їх основні ознаки, серед яких – немайновість, невідчутність, незамінність у певних правовідносинах.

Наступний аспект стосується класифікації нематеріальних благ за українським законодавством. Автор пропонує систематизацію таких об’єктів: результати інтелектуальної діяльності, особисті немайнові права, інформація, цифрові активи та інші новітні форми благ. Висвітлено також складні випадки, наприклад, правовий статус бездокументарних цінних паперів. Завершує розділ аналіз суб’єктів, які можуть мати права на нематеріальні блага, а також механізмів охорони – зокрема ролі державних органів у забезпеченні захисту прав громадян у цифровій сфері.

Другий розділ є найбільш об’ємним і присвячений детальному аналізу окремих видів нематеріальних благ. Спершу розглянуто ті з них, що мають

майновий зміст – зокрема, результати творчої та наукової діяльності, а також інформацію як потенційний об’єкт майнових прав або прав інтелектуальної власності. Аналізується правова природа віртуальних активів, зокрема криптовалют, як особливого типу нематеріального майна. В наступному підрозділі увагу зосереджено на інформаційних нематеріальних благах – персональних даних, цифровому контенті та послугах, цифрових об’єктах. Показано, як правовий режим таких благ формується під впливом європейського права та цифрових технологій.

У контексті корпоративного права нематеріальними розглядаються права учасників юридичних осіб, що мають немайновий характер (право на участь, на управління тощо), а також обіг нематеріальних об’єктів у статутному капіталі. Окремо розкрито правовий статус цінних паперів як суто нематеріальних явищ. Щодо договірних прав – акцент зроблено на особливостях зобов’язань, предметом яких є нематеріальні блага, зокрема щодо надання цифрових послуг, ліцензій, укладення смарт-контрактів. Автор доводить необхідність адаптації традиційних договірних моделей до нових об’єктів. Завершує розділ аналіз особистих немайнових благ (життя, гідність, приватність тощо) як особливого підвиду нематеріальних благ, які є невідчужуваними, але іноді набувають економічного значення в обороті (наприклад, репутація чи персональні дані).

Третій розділ присвячено захисту прав на нематеріальні блага. Спершу розглянуто форми захисту – юрисдикційні (судовий, адміністративний) і неюрисдикційні (самозахист, технологічні засоби). Наголошено, що особливості самих благ зумовлюють необхідність інноваційного підходу до вибору форм захисту. У другому підрозділі розглянуто способи захисту – визнання права, компенсація шкоди, припинення порушень тощо – з урахуванням специфіки кожного виду нематеріального блага. Автор вводить критерії належності та ефективності способу захисту, які допомагають визначити оптимальний правовий механізм у кожній ситуації. Підкреслено універсальність положень ст.

16 ЦК України, проте наголошено на необхідності їх гнучкого тлумачення, особливо у випадку правовідносин, що виникають щодо новітніх цифрових об'єктів.

Дисертація комплексно охоплює природу, класифікацію, правовий режим і захист нематеріальних благ, поєднуючи теоретичні висновки з практичними рекомендаціями щодо вдосконалення цивільного законодавства. Структура дослідження логічно відповідає заявленій тематиці та забезпечує баланс між теорією і практикою, без зайвої абстракції.

Робота Л.М. Максиміва вирізняється науковою оригінальністю й актуальністю результатів. Усі висновки та пропозиції є наслідком особистого дослідження автора, мають чітку аргументацію й демонструють глибоку аналітичну роботу.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Ознайомлення з текстом дисертації Л.М. Максиміва та науковими публікаціями за її темою свідчить, що основні положення й результати дослідження знайшли відображення у 9 наукових працях. Серед них: 4 статті опубліковано у фахових юридичних виданнях, включених до переліку наукових видань України, 1 стаття – у іноземному періодичному науковому виданні, а також 4 тези доповідей, представлені на науково-практичних конференціях.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації. При викладенні ідей, концепцій чи результатів інших дослідників автор дотримується вимог академічної доброчесності: наявні точні посилання на джерела, що наведені у списку літератури, який налічує 227 позицій. Особливої уваги заслуговує залучення значного масиву судової практики, що підсилює глибину аналізу та засвідчує високий рівень складності і практичної орієнтованості виконаного дослідження.

У тексті дисертації чітко простежується відповідність нормам авторського права. Подана інформація є повною та достовірною, що підтверджує прозорість наукової роботи.

Ознак академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації чи фабрикації в дисертації Л.М. Максиміва не виявлено. Дослідження є самостійною, доброчесною науковою працею, що відповідає сучасним вимогам до академічної етики та стандартів публічності наукових результатів.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Дисертаційна робота Л. М. Максиміва виконана на високому науковому рівні, і висловлені нижче зауваження мають здебільшого дискусійний чи рекомендаційний характер, не применшуючи загальних досягнень автора.

По-перше, хоча автор детально проаналізував поняття «нематеріальне благо» і суміжні категорії, у роботі подекуди відчувається складність розмежування термінів «нематеріальні блага» й «немайнові блага». Здобувач використовує словосполучення «немайнові нематеріальні блага» для позначення особистих немайнових благ. Така термінологія логічно впливає з обраної класифікації, проте це може часом видатися тавтологією. Можливо, варто було більш чітко пояснити різницю між словами «немайновий» (тобто той, що не має економічної вартості) і «нематеріальний» (той, що не має фізичної природи) і підкреслити, що й матеріальні об'єкти можуть бути немайновими (якщо не оцінюються грошима), але не нематеріальними. В цілому, це нюанс термінологічного характеру, але його опрацювання зробило б виклад ще більш прозорим.

По-друге, у роботі проведено порівняльний аналіз, згадано європейські директиви та деякі іноземні публікації. Втім, було б корисно більш системно залучити досвід конкретних іноземних правових систем щодо регулювання цифрових об'єктів. Наприклад, автор міг би детальніше проаналізувати підходи країн ЄС у впровадженні поняття цифрового контенту в цивільне законодавство

(окрім положень директиви, показати практичні реалізації у національних кодексах Німеччини, Франції тощо після імплементації директиви 2019/770). Так само цікавим був би порівняльний погляд на регулювання криптовалют: дисертант слушно розглядає їх як об'єкти права власності, але різні країни досить по-різному підійшли до їх правового режиму – можна було це коротко відзначити. Ця порада не означає, що робота втратила через це в якості (до того ж обсяг дисертації і так значний), але для повноти картини порівняльний матеріал міг би бути ширшим.

Зазначені зауваження не є принциповими і жодним чином не ставлять під сумнів основні положення та висновки дисертаційної роботи, не впливають на загальну позитивну оцінку роботи і її наукову та практичну цінність. Навпаки, вони вказують на перспективи подальшого розвитку дослідження.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Керуючись викладеним вище, вважаю, що дисертація Максиміва Любомира Михайловича на тему «Нематеріальні блага як об'єкти цивільних правовідносин» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів, повнотою опублікування матеріалів дисертації у наукових фахових виданнях відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), а її автор – Максимів Любомир Михайлович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

Докторка філософії

за спеціальністю 081 «Право»,

доцентка кафедри трудового,

екологічного та аграрного права

Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника

Наталія БАШУРИН